

Andrzej CIUPIŃSKI

[rec.] Danuta Gibas-Krzak, *Gra wielkich mocarstw o Bałkany w XXI wieku. Studium wpływów Chin, Rosji i USA*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2024, ss. 215

Bałkany to szczególnie region geostrategiczny, będący już w czasach starożytnych istotnym elementem kulturotwórczym, a zarazem miejscem konfrontacji interesów i potencjałów politycznych i militarnych. Nic więc dziwnego, że budziły one zainteresowanie nie tylko biznesmenów, polityków, wojskowych, ale także naukowców z różnych dziedzin nauk społecznych i oczywiście historyków. Profesor Danuta Gibas-Krzak od kilku dziesięcioleci studiuje i publikuje książki i artykuły poświęcone temu szczególnemu terytorium. Najnowsza jej publikacja książkowa poświęcona jest rywalizacji i konfrontacji mocarstw o wpływ gospodarczy, polityczne i kulturowe w państwach bałkańskich. W pracy nad książką o bałkańskich problemach: kulturowych, politycznych i religijnych, oprócz licznych dokumentów, autorka wykorzystała kilkaset artykułów naukowych i ponad dwieście wielojęzycznych opracowań monograficznych.

Rozdział pierwszy książki stanowi merytoryczne rozwinięcie oraz uzasadnienie tytułu i dotyczy politycznego i gospodarczego zaangażowania trzech mocarstw, spośród których Stany Zjednoczone Ameryki Północnej odgrywały i nadal odgrywają rolę dominującą. Dzięki racjonalnej, profesjonalnej polityce i dyplomacji USA, doszło do kilkuletniego zawieszenia walk pomiędzy narodami byłej Jugosławii. W 1995 r. strony konfliktu zawarły układ w Dayton – amerykańskiej bazie wojskowej. Jednakże po tym sukcesie nastąpiła seria błędów ze strony amerykańskiej administracji, spośród których najbardziej rażącymi były działania wojskowe w Kosowie w 1999 r., prowadzone bez legitymizacji ze strony Rady Bezpieczeństwa ONZ. Pomimo uzasadnionej krytyki polityki Stanów Zjednoczonych wobec państw Półwyspu Bałkańskiego, trzeba stwierdzić, że amerykańskie supermocarstwo umocniło się w tym newralgicznym regionie, w opinii autorki, głównie w sferze politycznej i militarnej.

Jednostronne działania USA wielokrotnie spotykały się ze zdecydowaną reakcją Rosji, prezydent Władimir Putin przedstawiał te działania jako przejaw „amerykańskiego unilateralizmu”. Rosyjscy politycy proponowali dla Bałkanów zbudowanie „nowej architektury bezpieczeństwa”, w którym to projekcie państwa bałkańskie miały odegrać istotną rolę. Bardziej szczegółowo doktryna ta została rozwinięta w dokumencie o szczególnej roli państw bałkańskich w systemie bezpieczeństwa europejskiego opublikowanym w 2014 r. Z kolei Rosja była przedstawiana jako obrończyni prawosławia i świata słowiańskiego. Autorka podkreśla, że tego typu poglądy spotykały się ze szczególną akceptacją i poparciem w Serbii. Oprócz Rosji i Stanów Zjednoczonych również Chiny są zainteresowane współpracą z państwami Półwyspu Bałkańskiego. W opinii autorki jest to jeden z dowodów na globalną ekspansję Chińczyków, a Bałkany (i w ogóle Europa) odgrywają szczególną rolę w realizacji projektu Nowego Jedwabnego Szlaku.

W rozdziale drugim autorka udokumentowała tezę, że Bałkany nie stanowią jednolitego terytorium etnicznego i kulturowego. Zaprezentowane zostały trzy modele teoriopoznawcze:

1. W modelu historyczno-polemologicznym przedstawione zostały przyczyny konfliktów i konsekwencje starć zbrojnych pomiędzy poszczególnymi zbiorowościami. Konflikty były dla tego subregionu „zjawiskiem typowym”, szczególnie w konfrontacjach kresowych „na liniach granicznych między kulturami: prawosławną, zachodnią i islamską”.
2. W modelu etnicznym czytelnik poznaje różnorodność kultur, wyznań i dywersyfikacji, przemieszanie narodów Półwyspu Bałkańskiego. Autorka zwraca uwagę na zjawisko wykorzystywania tej różnorodności przez turecką dyplomację i oddziaływanie środowisk islamskich.
3. W modelu geopolitycznym występuje wielka różnorodność postaw, ale dominuje pogląd, że Bałkany zajmują ważne miejsce pod względem strategicznym jako obszar tranzytowy, zarówno w czasie pokoju, jak też konfliktów zbrojnych. Różne koncepcje geopolityczne są zgodne w poglądzie, że ten obszar, jako całość, nie może funkcjonować samodzielnie.

Lektura kolejnego, trzeciego rozdziału skłania do refleksji na temat globalnego znaczenia Półwyspu Bałkańskiego. Ten fragment książki dotyczy bowiem chińskich związków i wpływów w poszczególnych państwach tego subregionu, poczynając od Bośni i Hercegowiny. Autorka stwierdza, że oddziaływanie Chin w tym państwie obejmuje całokształt życia gospodarczego, politycznego, naukowego i kulturalnego. Dla przykładu, tylko na terytorium Bośni i Hercegowiny funkcjonuje 750 chińskich firm i instytucji. W świetle danych Europejskiego Banku Inwestycyjnego 20% pożyczek budowlanych udzielanych partnerom z Europy Środkowej było kierowanych do BiH. Chińskie firmy budowlane zyskały na popularności dzięki wybudowaniu w Chorwacji mostu Pelješac, oddanego do użytku w 2022 roku, co uznano za jedno z głównych chińskich osiągnięć na Bałkanach.

Istotną rolę inwestycyjną chińskie firmy odgrywają w Czarnogórze. Najbardziej znaną chińską inwestycją w tym kraju jest autostrada Bar – Boljare. Było to wielkie wyzwanie zarówno finansowe, jak też techniczne, wymagające wybudowania 45 mostów i wydrążenia 32 tuneli. Z kolei oziębłe relacje zachodzą między ChRL a Macedonią Północną, która wybrała opcję atlantycką i przystąpiła do NATO. Natomiast Serbia jest związana z Chinami umową o współpracy strategicznej, potwierdzoną w 2016 roku. Dotyczy ona wszechstronnego partnerstwa i w związku z tym Serbia stanowi centrum chińskiej logistyki w Europie. Współpracę gospodarczą i wojskową ilustruje pakiet umów zawartych w 2018 r. o wartości 3 miliardów dolarów.

Państwa Zachodu, czyli USA i Europa, są zaniepokojone licznymi zakupami Serbii w zakresie sprzętu wojskowego. Ponadto autorka podkreśliła znaczenie stosunków serbsko-chińskich w sferze politycznej i militarnej. Serbia uznaje Chiny za bliskiego sojusznika, między innymi dlatego, że Chiny protestowały przeciwko bombardowaniu Serbii przez siły NATO w 1999 r. Obrona Kosowa przez NATO była przez Rosję i Chiny negatywnie oceniana jako dążenie USA do panowania nad światem.

Stosunki słoweńsko-chińskie dotyczą głównie wymiany handlowej i raczej są bardziej korzystne dla Chin z punktu widzenia bilansu walutowego i towarowego. Specyficzne, a nawet wielobarwne relacje z Chińską Republiką Ludową, które wyrażały się między innymi solidarnością w walce z tzw. „socjalimperializmem”, miała Albania. Autorka w sposób zwięzły scharakteryzowała kolejne etapy współpracy azjatyckiej potęgi z tym niewielkim, ale dumnym państwem bałkańskim.

W monografii w sposób syntetyczny przedstawione zostały bilanse handlowe oraz współpraca polityczna i gospodarcza wszystkich państw Półwyspu Bałkańskiego z Chinami. Autorka zwróciła także uwagę na wyzwania i zagrożenia wynikające z chińskiej aktywności w tym regionie. Należą do nich nie tylko dysproporcje w bilansie płatniczym, ale także chińska aktywność o charakterze szpiegowskim i przejęcie przez Chiny greckiego portu Pireus.

Podmiotem rywalizującym z wpływami chińskimi na obszarze Bałkanów jest Federacja Rosyjska, którą z państwami tego regionu łączą zarówno doświadczenia historyczne, jak też więzi kulturowo-religijne, a także współczesne stosunki gospodarcze, szczególnie w sektorze paliwowo-energetycznym. Z kolei Turcja preferuje uprzywilejowane stosunki ze społecznościami wyznawców islamu: Albanii, Bośni i Hercegowiny oraz Kosowa. Turecka *soft power* była i jest stosowana w duchu tzw. *neoosmanizmu*, który w opinii autorki stał się dominującym kierunkiem nowoczesnej polityki zagranicznej Turcji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że recenzowana książka jest pierwszą w Polsce syntetyczną publikacją dotyczącą współczesnych uwarunkowań geopolitycznych państw Półwyspu Bałkańskiego oraz ewentualnych prognoz ich dalszego rozwoju. Zasługuje na polecenie jej jako dydaktycznie wartościowej lektury na uniwersyteckich kierunkach studiów: bezpieczeństwo narodowe, politologia oraz stosunki międzynarodowe.